

УДК 378.1

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2019-92-5-229-238>

ДУХОВНІ ОСНОВИ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА

О. С. Цибулько

ORCID 0000-0003-1297-5465

У статті узагальнені сучасні погляди відносно духовних основ сучасного педагога. XXI століття характеризується певними змінами, які відбулися в усіх сферах людської діяльності: соціальній, економічній, культурній, освітній тощо. Вищезазначені перетворення охоплюють навколишнє середовище людини, впливають на неї, стимулюючи розвиток особистості та спонукаючи до активної участі у житті і підготовки до професійної діяльності.

Сформовані суспільні відносини вимагають від кожного працівника високої відповідальності, здатності швидко адаптуватися до нових життєвих ситуацій, прагнення підвищувати кваліфікацію. Сучасне суспільство вимагає фахівців високого рівня професіоналізму, здатних до саморозвитку та самовдосконалення. У ході розвитку та вдосконалення соціального життя виникають певні суперечності у зростанні вимог суспільства до духовної культури особистості. Найбільшої уваги зазнає, зокрема, професія педагога з причини того, що вчителі не завжди володіють високим рівнем загальнокультурної підготовки.

У зв'язку з цим у всіх сферах освіти гуманістичної спрямованості стоїть питання про зміст педагогічної освіти, про професійно-ціннісні якості вчителя і його духовність. Педагогічною наукою доведено, що розвиток і розквіт особистості педагога та, перш за все, його духовних основ у професійній діяльності, можуть здійснюватися тільки в процесі осмислення духовних аспектів існування людини, розвитку її емоційно-чуттєвої сфери, організації доброзичливості, в атмосфері свободи, розуміння та любові.

Науковцями розглядається питання щодо професійної підготовки вчителя як посередника між дитиною, яка росте особистістю, і культурою, яка виражається в орієнтації педагога на введення дитини в світ культури, в наданні підтримки кожній дитячій особистості в її індивідуальному духовному самовизначенні в світі культурних цінностей.

Ключові слова: *духовність, духовні цінності, педагогічні цінності освіти.*

Постановка проблеми. XXI століття характеризується певними змінами, які відбулися в усіх сферах людської діяльності: соціальній, економічній, культурній, освітній тощо. Вищезазначені перетворення охоплюють навколишнє середовище людини, впливають на неї, стимулюючи розвиток особистості та спонукаючи до активної участі у житті і підготовки до професійної діяльності.

Сформовані суспільні відносини вимагають від кожного працівника високої відповідальності, здатності швидко адаптуватися до нових життєвих ситуацій, прагнення підвищувати кваліфікацію. Сучасне суспільство вимагає фахівців високого рівня професіоналізму, здатних до саморозвитку та самовдосконалення. У ході розвитку та вдосконалення соціального життя виникають певні суперечності у зростанні вимог суспільства до духовної культури особистості. Найбільшої уваги зазнає, зокрема, професія педагога з причини того, що вчителі не завжди володіють високим рівнем загальнокультурної підготовки.

У зв'язку з цим у всіх сферах освіти гуманістичної тенденції стоїть питання про зміст педагогічної освіти, про професійно-ціннісні якості вчителя і його духовність. Педагогічною наукою доведено, що розвиток і розквіт особистості педагога та, перш за все, його духовних основ у професійній діяльності, можуть здійснюватися тільки в процесі осмислення духовних аспектів існування людини, розвитку її емоційно-чуттєвої сфери, організації доброзичливості, в атмосфері свободи, розуміння та любові.

Науковцями розглядається питання щодо професійної підготовки вчителя як посередника між дитиною, яка росте особистістю, і культурою, яка виражається в орієнтації педагога на введення дитини в світ культури, в наданні підтримки кожній дитячій особистості в її індивідуальному духовному самовизначенні в світі культурних цінностей.

Важливою стартовою точкою праці будь-якого педагога вважається розвиток і саморозвиток, перш за все, власної особистості громадянина та людини гуманної духовно-моральної орієнтації; як педагога, що володіє сучасним антропологічним знанням, розуміє вихованця та вмiє з ним працювати.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Тема духовності достатньо повно висвітлена у сучасних дослідженнях. Окрему групу становлять західні та філософські розвідки з цієї теми. Так, А. Маслоу (1997) аналізує цінності, які є сенсоутворюючими для кожної людини. Власне бачення меж духовності надає С. Кримський (1992). Педагогічні та психолого-педагогічні праці на тему духовності єдині у підходах та окресленні

значення духовних цінностей у процесі виховання (Кушнір, 2007; Богуш, 2001; Боришевський, 2008; Паршук, 2014). Т. Тюріна (1999) розглядає духовність в межах ноосферної концепції. Разом з тим, окремих узагальнюючих досліджень, присвячених аналізу духовних основ сучасного педагога немає.

Мета статті – узагальнити сучасні погляди відносно духовних основ сучасного педагога.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід визнати, що на даному етапі наука не має єдиного підходу до вивчення духовності особистості та її цінностей. Різні погляди на духовність свідчать про те, що останнім часом зростає інтерес вчених до проблеми людини в цілому і особливо до її духовного життя. Дослідники, намагаючись визначити духовність, зачіпають різні сторони цього поняття, наприклад, зв'язок з мистецтвом, єдність естетичного й етичного, відображення емоційного відчуття. Отже, духовність це важливий внутрішній атрибут будь-якої людини.

Духовність може розглядатися як в особистісному, так і в надособистісному аспектах. У першому випадку духовність постає саме як людська, особистісна характеристика, в іншому – як культурне, соціальне явище, що виражає різні типи духовної орієнтації суспільства або окремих соціальних груп. З точки зору філософсько-релігійного напрямку, духовність може визначатися як елемент громадянської сили (Кримський, 1992, с. 24). Це простежується в здатності народу певної країни здобувати духовну досконалість шляхом плекання своєї внутрішньої громадянської особистості. Така філософія цінує свободу індивіду, який проявляє в певній мірі духовність, що керує усіма вчинками людини.

Варто зазначити, що духовна сутність людини, розвиток її розуму і моральності визначаються як основа освіти і виховання. Саме освіта має сприяти відновленню природних зв'язків людини з навколишнім світом, природою, культурою, історією, а також відроджувати духовний спосіб життя і високі морально-ціннісні ідеали і орієнтири. Людині властиво прагнення до вищої духовної досконалості, так як це закладено в самій її природі, в здатності особистості до такої моральної досконалості, якою ніхто не може володіти, окрім неї.

Філософи-космісти покладали надії на духовність вчителя, на школу, яка покликана, на їхню думку, створити правильний напрямок душі і розуму. Школа сприймалася як «храм-музей», в якій кожен учень стане дослідником своїх сімейно-родинних зв'язків (Тюріна, 1999, с. 102). У такій школі зберігається пам'ять про образи та діяння кожної людини, і під правильним керівництвом та доглядом вчителя це буде сприяти

правильному духовно-моральному формуванню особистості. Отже, важливе місце в розвитку духовного досвіду і формуванні ціннісних орієнтацій учнів повинно належати вчителю, який виступає носієм цінностей і цього досвіду та чинником духовної культури своїх учнів.

Досить своєрідно питання духовності розглядають західні вчені. Наприклад, у центрі уваги науковця А. Маслоу знаходиться духовно повноцінна, «найбільш повно олюднена особистість» (Маслоу, 1997, с. 167). Духовна особистість у своїй діяльності мотивується цінностями, які виходять за межі її власного «Я». Такими цінностями для людини є Істина, Добро, Краса, Досконалість, які необхідні для того, щоб реалізувати себе, відчути себе справжньою людиною.

На думку В. Франкла, духовність людини – це не просто її характеристика, а спосіб конструювання особливих рис. Людина існує для того, щоб «поважати себе, поступатися собою, щоб, пізнаючи і люблячи, віддавати себе» (Тюріна, 1999, с. 103). Совість, вважає вчений, є одним з найбільш істотних проявів духовності і ціннісних орієнтацій в людині. Людина духовна в тій мірі, в якій вона замислюється над питаннями про суще і належне, про добро і зло.

Кожна людина знаходить духовність як свій «внутрішній всесвіт» не тільки завдяки постійному діалогу з самою собою і світом, але і, перш за все, в силу того, що в процесі діяльності та спілкування з іншими вона входить в «ядро» культури. Вищі цінності культури стають внутрішніми духовними регуляторами особистості, направляють всю систему її життєдіяльності. Вони виникають і розвиваються в історії культури, а індивід засвоює їх в ході свого фізичного становлення, тобто через процеси виховання і освіти, соціалізації в цілому.

У підсумку ж виявляється, що культура – це засіб формування духовності та цінностей, а духовність – мета розвитку індивідуальної культури людини, яку покликаний сформувати вчитель.

Сучасний філософський погляд також не залишає без уваги дану проблему. Духовність розглядається як показник існування ієрархічних цінностей, цілей і смислів. Шлях духовного освоєння – це сходження по шляху набуття Істини, Добра, Краси, Справедливості та інших цінностей.

Духовність як вид внутрішнього вдосконалення людської сутності містить три компоненти, а саме:

- гносеологічну складову з акцентом на знання, логіку, пошук істини, що переходять з пізнавальної діяльності в духовну цінність;
- моральний зміст духовності особистості, який виступає показником ступеня гармонізації свідомості і загальнолюдських цінностей;

- естетичність поглядів як складова духовності: пов'язана із потребою людини в красі, і є ідеальним засобом вдосконалення, перетворення навколишньої дійсності на основі триєдиної мети: Істини, Добра, Краси.

Педагоги ХХ століття виділяють наступні складові духовності:

1) ті, які історично склалися і не втратили свого сучасного значення, збагачені новими психологічними пріоритетами діючої гуманістичної парадигми, загальнонародські і національні духовні цінності;

2) відповідні за своїм змістом і спрямованістю етичні норми і категорії, що відроджуються індивідуумом в результаті творчого саморозвитку і мотивованого прагнення до оволодіння ними;

3) світогляд і стійкі моральні принципи;

4) переконання, ідеали, цілеспрямовані на конструктивні перетворення в соціокультурній та моральній сферах суспільства (Боришевський, 2008, с. 53).

Виходячи з вищезазначеного, розвиток духовності можна розглядати як вихід до вищих ціннісних інстанцій конструювання особистості та її менталітету. Для вчителя в якості підстави його духовного становлення виступає його духовний світ, який знаходить відображення в системі поглядів людини на світ, на своє місце в ньому, і проявляється в почуттях і діяльності, які мають творчий характер.

На основі конструктивно-генетичного аналізу науковцями була розроблена класифікація педагогічних цінностей в сфері освіти, яка повинна бути представлена майбутнім вчителям в період їх підготовки:

1. Соціально-політичні цінності, які полягають в наданні загальнодоступної та безкоштовної освіти, однакового положенні жінок і чоловіків в суспільстві, свобода вибору тощо.

2. Інтелектуальні цінності освіти, які поєднують у собі допитливість, потребу в пізнанні і пізнавальний інтерес, активність і творчу діяльність.

3. Моральні цінності освіти, які націлені на честь та гідність учня, на його місце в системі навчання та вибір власних переконань.

4. Цінності професійної діяльності педагога. Мається на увазі покликання до праці вчителя-вихователя, свідомість особистісної та соціальної відповідальності за обрану професію, талант педагога та високі моральні особистісні якості вчителя, його комунікативні здібності, стиль спілкування зі своїми вихованцями, заснований на демократичних і гуманістичних засадах, адже учитель покликаний любити тих, кому викладає, і любити те, що викладає (Паршук, 2014, с. 67).

Аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури з проблеми педагогічних цінностей і ціннісних орієнтацій у сфері педагогічної освіти дає підставу виділити такі цінності: цінності-цілі, які відображають державну політику

(гуманізація, гуманітаризація, модернізація, стандартизація, реформування освіти); цінності педагогічних дій (технології навчання і виховання); комунікативні дії (технології спілкування); дії, що відображають суб'єктивну особистісну і професійну сутність педагога (компетентність вчителя, творчість, професіоналізм).

У науковому світі існує класифікація, яка поділяє цінності-засоби на цінності-відносини (до професії, до учнів, до себе), цінності-якості (любов до дітей, гуманізм, креативність), цінності-знання (педагогічні, психологічні, філософські, культурологічні та інші) (Кушнір, 2007, с. 136).

В ієрархії педагогічних цінностей найбільш високий ранг мають цінності-якості вчителя в силу їх здатності надавати розвиваючий і виховний вплив на особистості учнів. Саме в них проявляються сутнісні особистісно-професійні характеристики педагога. Ключовою фігурою навчально-виховного процесу є вчитель, який повинен орієнтуватися на власну філософію освіти, свої професійні цінності (Богущ, 2001, с. 6). Саме цінності допоможуть йому зрозуміти значення педагогічної діяльності та її особистісний сенс, усвідомити свою соціальну та духовну місію.

Важливість ціннісних аспектів педагогічної освіти пояснюється необхідністю розглядати процес формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів як складний, безперервний, здійснюваний як в ході їх теоретичної підготовки у вищому навчальному закладі, так і в практичній діяльності в школі.

Таким чином, можна зауважити, що програма виховання майбутніх учителів повинна поєднувати в собі такі ціннісні установки:

- розуміння соціокультурної значущості педагогічної діяльності;
- виховання цивільно-патріотичних і духовно-моральних якостей майбутнього вчителя, що становлять основу ціннісних орієнтацій особистості;
- спрямованість на підготовку творчої особистості вчителя;
- формування активної життєвої та професійної позиції в поєднанні з інноваційним типом мислення;
- формування поваги до цінностей громадянського суспільства.

Вищезазначена система підготовки майбутнього вчителя дозволить змінити акцент з освітньо-професійної установки на творчий процес освоєння педагогічних цінностей, формування духовності, розвиток інноваційної свідомості вчителя, готового до пошукової діяльності, до взаємодії з учнями та передачі їм духовних цінностей.

В останній час інтерес дослідників до проблеми розвитку особистісної духовності, педагогічного забезпечення цього процесу значно зріс, що обумовлено пріоритетом духовного виховання. Виділяються

основні напрямки досліджень в руслі духовної проблематики, які базуються на визначенні сутності особистісної духовності, специфіці духовного розвитку особистості, педагогічному забезпеченні духовного розвитку особистості в освітніх установах, підготовці майбутніх педагогів до духовно-морального виховання дітей.

Визначення сутності особистісної духовності знаходить відображення у сучасних дослідженнях, де духовність розглядається з двох позицій: релігійної та наукової, відмінною рисою яких є її джерело. У першому випадку – це Бог, у другому – сама людина. Складним, нерідко спірним, суперечливим виявляється визначення сутності духовності з її світської позиції. Звідси видається цікавим саме світський підхід до розгляду духовності. Більшість дослідників, характеризуючи феномен духовності, підкреслюють її багатокомпонентність, багатоаспектність. Також звертається увага на характер структурних зв'язків компонентів, що дозволяє розглядати духовність як складне системне утворення.

У дослідженні питання специфіки духовного розвитку особистості, вчені фокусують свою увагу на окремих аспектах даного процесу. Наприклад, духовний розвиток розглядається як власне людський результат освоєння дійсності, детермінований орієнтацією пізнання і діяльності людини на вищі життєві, загальнолюдські цінності.

Щодо розвитку особистісної духовності, вона представляється у вигляді багатоступінчастого процесу, в якому духовність як особистісний прояв в дитячому віці поступово перетворюється в об'єкт самостійної особистісної творчості, а духовні цінності, починаючи з підліткового віку, становлять предмет особливої турботи індивіда.

В якості головних чинників розвитку духовності виділяються середовище, виховання, спадкові властивості і індивідуально-особистісний потенціал кожної людини, активність самої особистості в роботі над собою, своїм постійним вдосконаленням (Кушнір, 2007, с. 138).

Педагогічне забезпечення духовного розвитку особистості визначається, по-перше, наявністю в природі людини, в її свідомості, в морально-етичній сфері не тільки раціональних, але і безлічі ірраціональних моментів; по-друге, духовна функція не суб'єкт-об'єктного, а суб'єкт-суб'єктного відношення (суб'єкт-суб'єктний характер взаємин, в основі яких лежить «діалог», «визнання цінності один одного», що духовно збагачує учасників педагогічного процесу, сприяє розкриттю їх потенціалів і підсилює суб'єктність вихованців); по-третє, виховання духовності здійснюється перш за все в результаті досягнення духовної спільності, духовного контакту вихователя і учня.

Висновки. На думку дослідників, найважливішими педагогічними умовами розвитку духовності є залучення учнів до традиційних, в тому числі і християнських, духовно-моральних цінностей, і використання духовно-орієнтованої методики освіти і виховання; забезпечення можливості придбання дитиною морального і духовного досвіду, де важлива роль відводиться методам, що створюють проблемні ситуації ціннісного вибору, діалогу і дискусії; цілеспрямований розвиток духовних здібностей за допомогою тренування «ситуативної активності», коли з двох альтернатив вибирається не найбільш «духовний», оскільки це визначити неможливо, а найскладніший варіант.

Саме тому педагогіка духовності пропонує способи виховання, спрямовані на вдосконалення духовної, ціннісно-сислової сфер людини, на становлення тих якостей і властивостей, які складають її справді людську сутність.

Література

1. Богуш А.М. Духовні цінності в контексті сучасної парадигми виховання. *Культура*. № 1. 2001. С. 5-8.
2. Боришевський М. Й. Духовні цінності як детермінанта розвитку й саморозвитку особистості. *Педагогіка й психологія*. № 2. 2008. С. 49-57.
3. Крымский С.Б. Контуры духовности: новые контексты идентификации. *Вопросы философии*. № 12. 1992. С. 21-25.
4. Кушнір В. Духовність в особистості вчителя. *Соціальна психологія*. 2007. № 4. С. 124-141.
5. Маслоу А. Психология бытия. Рефл-бук, Ваклер, 1997. 220 с.
6. Паршук С. Формування духовної культури майбутніх педагогів в освітньому просторі вищої школи. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2014. № 1(12). С. 66-69.
7. Тюрина Т. Г. Духовне виховання й самовиховання цілісної людини. *Педагогіка і психологія*. 1999. № 2. С. 99-106.

References

1. Bohush, A. M. (2001). Dukhovni tsinnosti v konteksti suchasnoi paradyhmy vykhovannia [Spiritual values in the context of the modern paradigm of education]. *Kultura*, 1, 5-8 (ukr).
2. Boryshevskiy, M. I. (2008). Dukhovni tsinnosti yak determinanta rozvytku y samorozvytku osobystosti [Spiritual values as a determinant of personal development and self-development]. *Pedahohika i psykholohiia*, 2, 49-57 (ukr).
3. Krymskij, S. B. (1992). Kontury duhovnosti: novye konteksty identifikatsii [Contours of spirituality: new contexts for identification]. *Voprosy filosofii*, 12, 21-25 (rus).
4. Kushnir, V. (1997). Dukhovnist v osobystosti vchytelia [Spirituality in the personality of the teacher]. *Sotsialna psykholohiia*, 4, 124-141 (ukr).

5. Maslou, A. (1997). *Psykhohohyia bytyia [Psychology of Being]*. Refl-buk, Vakler (rus).
6. Parshuk, S. (2014). Formuvannia dukhovnoi kultury maibutnikh pedahohiv v osvithomu prostori vyshchoi shkoly [Formation of spiritual culture of future teachers in the educational space of higher education]. *Naukovyi visnyk Melitopolskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Seria: Pedahohika, 1(12), 66-69 (ukr).
7. Tiurina, T. H. (1999). Dukhovne vykhovannia y samovykhovannia tsilisnoi liudyny [Spiritual education and self-upbringing of the whole person]. *Pedahohika i psykhohohiia*, 2, 99-106 (ukr).

ДУХОВНЫЕ ОСНОВЫ СОВРЕМЕННОГО ПЕДАГОГА

О. С. Цыбулько

В статье обобщены современные взгляды относительно духовных основ современного педагога. XXI век характеризуется определенными изменениями, которые произошли во всех сферах человеческой деятельности: социальной, экономической, культурной, образовательной и тому подобное. Вышеупомянутые преобразования охватывают окружающую среду человека, влияют на нее, стимулируя развитие личности и побуждая к активному участию в жизни и подготовке к профессиональной деятельности.

Сформированные общественные отношения требуют от каждого работника высокой ответственности, способности быстро адаптироваться к новым жизненным ситуациям, стремление повышать квалификацию. Современное общество требует специалистов высокого уровня профессионализма, способных к саморазвитию и самосовершенствованию. В ходе развития и совершенствования социальной жизни возникают определенные противоречия в росте требований общества к духовной культуре личности. Наибольшего внимания требует, в частности, профессия педагога по причине того, что учителя не всегда обладают высоким уровнем общекультурной подготовки.

В связи с этим во всех сферах образования гуманистической направленности стоит вопрос о содержании педагогического образования, о профессионально-ценностных качествах учителя и его духовности. Педагогической наукой доказано, что развитие и расцвет личности педагога и, прежде всего, его духовных основ в профессиональной деятельности, могут осуществляться только в процессе осмысления духовных аспектов существования человека, развития его эмоционально-чувственной сферы, организации доброжелательности, в атмосфере свободы, понимания и любви.

Учеными рассматривается вопрос о профессиональной подготовке учителя как посредника между ребенком, растущей личностью и культурой, которая выражается в ориентации педагога на введение ребенка в мир культуры, в оказании поддержки каждой детской личности в ее индивидуальном духовном самоопределении в мире культурных ценностей.

Ключевые слова: *духовность, духовные ценности, педагогические ценности образование.*

SPIRITUAL FOUNDATIONS OF THE MODERN EDUCATOR

O. S. Tsybulko

The article summarizes contemporary views on the spiritual foundations of the modern educator. The XXI century is characterized by certain changes that have taken place in all spheres of human activity: social, economic, cultural, educational, etc. The aforementioned transformations cover the human environment, influence it, stimulate the development of the individual and encourage active participation in life and preparation for professional activity.

Formed social relations require from each employee high responsibility, the ability to quickly adapt to new life situations, the desire to improve skills. Today's society requires professionals with a high level of professionalism, capable of self-development and self-improvement. In the course of development and improvement of social life, there are some contradictions in the growing demands of society for the spiritual culture of the individual. Particular attention is paid to the profession of teacher, because teachers do not always have a high level of cultural education.

In this regard, in all spheres of education, the humanistic tendency raises the question of the content of teacher education, of the teacher's professional-value qualities, and of his spirituality. Pedagogical science has shown that the development and flourishing of the personality of the teacher and, above all, his spiritual foundations in professional activity, can be carried out only in the process of understanding the spiritual aspects of human existence, the development of its emotional-sensual sphere, the organization of benevolence, in an atmosphere of freedom, understanding and love.

Scientists are addressing the issue of teacher training as a mediator between a growing child and a culture that is expressed by the teacher's orientation to bringing the child into the world of culture, in support of each child's personal self-determination in the world of cultural values.

Key words: Spirituality, spiritual values, pedagogical values of education.

Цибулько Ольга Сергіївна – кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та соціології Маріупольського державного університету (м. Маріуполь, Україна). E-mail: ostsybulco@ukr.net

Tsybulko Olga Sergeevna – Ph.D. in History, Associate Professor of the Department of Philosophy and Sociology, Mariupol State University (Mariupol, Ukraine). E-mail: ostsybulco@ukr.net